

ELS ESCORXADORS

Els escorxadors municipals constitueixen un bon exemple d'un tipus d'arquitectura en el qual el valor utilitari pot arribar a anul·lar el valor patrimonial. Un cop perdut el seu ús, sovint en pro de la modernitat i el progrés per als quals també fou creat, perd qualsevol valor que n'aconselli la cura i rehabilitació.

GEMMA DOMÈNECH > TEXT

A Catalunya, la construcció més o menys sistemàtica d'equipaments dissenyats específicament per al sacrifici del bestiar va arrencar a mitjan segle XIX, fruit dels corrents higienistes arribats d'Europa, que van desembocar en la promulgació de la Reial ordre de 25 de febrer de 1859, que regulava el sacrifici d'animals per al consum humà. Fins aleshores la realitat que es vivia devia ser semblant a la que descrivia l'inspector de carns de l'Ajuntament de Girona l'11 de febrer de 1867: «Así pues una casa con dos cuerdas, encerrándose en una de ellas los bueyes, las terneras y los cerdos, en la otra las reses lanares; luego una sala de matanza donde se sacrifican todas las reses excepto las de cerda; más allá un patio destinado a la vez a la matanza de los cerdos y a la limpia de los despojos de todas las reses; todo reducido, mal ordenado, con un manantial de agua que tan pronto lo inunda todo, tan pronto se queda en seco, con sus acueductos o regueras profundas, donde se detiene todo género de inmundicias, y particularmente desperdicios animales que millares de ratones arrastran al través de las grietas de las mismas regueras». L'esperpèntica descripció no acaba aquí, sinó que continua amb un retrat que posa els pèls de punta i sotmet a prova la capacitat del lector més resistent a l'aprensió: «y sobre estas mismas regueras, verdaderos focos de infección, se hallan colgadas las reses lanares desolladas durante cuatro o más horas, cubiertas, particularmente en verano, de insectos, cuyo instinto los lleva a depositar sus huevos entre los pliegues del

>> *Escorxador Municipal de la Bisbal.*

cebo de las reses colgadas, huevos cuya transformación en larvas o gusanillos se verifica en menos de una hora; el aire que allí se respira está impregnado de cuantos gases pueden desprenderse de una fermentación pútrida continua; y la hediondez de su atmósfera corresponde perfectamente al mal gusto de su construcción [...] Añádase a todo esto la gritería de los trabajadores, cubiertos de sangre y armados de su instrumento mortífero; tal es el retrato fiel y exacto del Matadero de esta Capital».

L'escorxador esdevingué des de final del segle XIX un servei municipal fonamental, i la majoria de consistoris promogueren la construcció, en terrenys situats fora vila, de nous i moderns edificis que s'adeqüessin a la nova realitat demogràfica. Són els casos de Portbou (1893), Girona (1894), Figueres (1902), Ripoll (1906), Palafrugell (1907), Calonge (1911), Campdevànol (1912), l'Escala (1913), Lloret de Mar (1925), Camprodon (1926), Sant Joan de les Abadesses (1926), Ribes de Freser (1927) o Salt (1930). En alguns municipis, gairebé sempre per manca

Els escorxadors eren uns edificis que més enllà del seu utilitarisme podien arribar a crear estil en les viles on es construïen

de recursos econòmics, les iniciatives municipals es van quedar al calaix o van tardar decennis a materialitzar-se. L'any 1891, l'arquitecte provincial Manuel Almeda havia dissenyat un nou escorxador per a Banyoles, però aquest no es construí fins cinquanta anys després, i es va fer en un altre emplaçament i seguint un altre projecte. A la Bisbal, l'any 1894 Martí Sureda signà els plànols per a un nou edifici, que s'inaugurà el 1930 després d'un canvi de projecte i d'arquitecte. Un cas semblant és el de Palamós, on existeix un projecte de 1898, també de Martí Sureda, que tampoc no va veure la llum. El nou edifici el construí Zoilo Costart l'any 1905. L'escorxador municipal de Caldes de Malavella es va bastir l'any 1928, amb plànols de Raimon Duran Reynals; abans s'havien frustrat dos projectes d'Isidre Bosch, signats els anys 1910 i 1923. Del mateix arquitecte és el projecte també frustrat per a Cassà de la Selva de 1908. Tots aquests casos demostren l'anhel dels municipis per regular una activitat tan insalubre i alhora necessària com el sacrifici d'animals destinats al consum.

Els projectes esmentats són exemples d'una arquitectura monumental dissenyada per figures de primera fila i construïda seguint els canons estilístics de cada moment; per tant, uns edificis que més enllà del seu utilitarisme podien arribar a crear estil en les viles on es construïen. Però aquestes raons sovint no s'han tingut en compte. La pressió urbanística, fruit del creixement demogràfic, ha absorbit cap a l'interior dels pobles aquests equipaments i la privatització i modernització del sec-

>> *Antic Escorxador Municipal de l'Escala, actualment Museu de l'Anxova i la Sal.*

tor els ha tornat desfasats. Dels vint-i-cinc municipis que hem estudiat, només en tres (Palafrugell, Camprodon i Ribes de Freser) segueix en ús l'edifici «històric». Pel que fa a la resta, en el millor dels casos aquesta situació els ha conduït a l'abandó. Actualment, la meitat dels escorxadors municipals de la demarcació de Girona es mantenen dempeus i fan funcions de magatzem municipal. A tall d'exemple podem esmentar els de Campdevàrol (1912), la Bisbal (Joan Roca Pinet, 1925), Salt (Rafael Sánchez Echevarría, 1930) o Tossa de Mar (Josep Claret, 1955).

Coincidint amb el creixement i extensió dels serveis municipals i, per tant, de la demanda de nous equipaments, i en un context de valorització del patrimoni industrial, alguns municipis han apostat per la rehabilitació d'aquests edificis. Seguint l'exemple de Figueres, que l'any 1985 va ubicar-hi l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà i una sala d'exposicions, els darrers anys alguns municipis han reconvergit els seus escorxadors en equipaments culturals. És el cas de Ripoll, que el rehabilità l'any 1993 com a Centre Cultural Eudald Graells; Calonge, que l'any 2003 ubicà el Casal de Joves a la torre de l'escorxador (queda pendent, però, la intervenció en la resta de l'edifici). A Sant Joan de les Abadesses, l'any 2004 començaren les obres per instal·lar-hi el Casal Jove. A l'Escala, el 2006 hi inauguraren el Museu de l'Anxova i la Sal. I a Caldes de Malavella actualment hi estan ubicant la deixalleria municipal.

Tot i la significació dels exemples apuntats, no podem parlar d'una tendència general, perquè en aquest mateix període han tingut lloc algunes desaparicions sonades. L'any 1991 a Girona s'enderrocà l'edifici de l'avinguda Ramon Folch, construït per Martí Sureda l'any 1894 i ampliat per Manel Almeda el 1916. També desaparegué aquest mateix any el de Palamós, construït el 1905 per Zoilo Costart. Altres escorxadors que han estat enderrocats són els de Blanes, Olot i Portbou.

La rehabilitació dels que s'han salvat no ha anat pas lligada al reconeixement que té actualment l'arquitecte, si bé podria fer-ho pensar el fet que l'escorxador de Figueres sigui obra de Josep Azemar (1902) o el de Lloret de Mar de Bonaventura Conill (1925), dos arquitectes ben coneguts. Així, els edificis que Raimon Duran i Reynals, un arquitecte de primera fila, va projectar amb l'enginyer César Molinas a Camprodon (1926) i Ribes de Freser (1927) no han estat rehabilitats. Per contra, el que varen construir a Caldes de Malavella està en obres actualment, i el que l'enginyer César Mo-

linas va edificar amb un arquitecte molt menys conegut, Lluís Girona, a Sant Joan de les Abadesses, sí que ha estat recuperat. A Ripoll, l'any 1993 rehabilitaren l'edifici construït per Antoni Coll Fort, un arquitecte molt prolífic a la Garrotxa i el Ripollès, però molt poc reconegut per la història. En canvi, d'un personatge amb molt més ressò, Manel Almeda, s'enderrocaren els de Girona (1916) i Portbou (1893). I de Joan Roca Pinet, el de la Bisbal resta abandonat, mentre que el de Calonge va ser parcialment rehabilitat.

La supervivència i conservació d'aquest patrimoni, sorprenentment, tampoc té a veure amb la seva inclusió a l'inventari del patrimoni de la Generalitat de Catalunya. En aquest catàleg tant hi podem trobar edificis com els de Campdevàrol, Santa Coloma i Vidreres, tots abandonats, com els de Calonge, Figueres, Lloret o Ripoll, aquests rehabilitats. O els de Camprodon, Palafrugell i Ribes de Freser, que hi figuren i estan en ús. Els casos més extrems són els de Girona i Olot, inclosos en l'esmentat inventari de la Generalitat, malgrat que ja no existeixen, i enlloc s'esmenta aquest fet, mentre que hi apareix com a enderrocats el de Sant Joan de les Abadesses, que precisament està en procés de recuperació, i no hi figura un edifici com el de l'Escala (1913), declarat bé d'interès local pel municipi i acabat de rehabilitar.

La rehabilitació dels que s'han salvat no ha anat pas lligada al reconeixement que té actualment l'arquitecte

Gemma Domènech Casadevall
és historiadora de l'art i investigadora
a l'Institut Català de Recerca
de Patrimoni Cultural.